

## **ПРОФЕСИОНАЛНА КВАЛИФИКАЦИЯ ПО РЕЛИГИЯ ЗА УЧИТЕЛИ НЕТЕОЛОЗИ: ДОБРА ПРАКТИКА НА УНИБИТ**

**Проф. д-р Жоржета Назърска**  
*УниБИТ – София*

**Резюме.** В статията се описва като „добра практика“ опитът на УниБИТ в провеждането на два курса за придобиване на допълнителна професионална квалификация „Учител по религия – ислям и неконфесионално обучение“ през уч. 2018/2019 и 2020/2021 г. Резултатите от курсовете се анализират чрез педагогическа диагностика и се коментират в съпоставка с актуалния европейски опит за подготовка на учители по религия – ислям.

**Ключови думи:** допълнителна професионална квалификация; религиозно образование; учител по ислям; неконфесионално обучение; УниБИТ

### **Увод**

През учебната 1997/1998 г., след половинвековно прекъсване, е подновено обучението по религия в българските средни училища. За целта е избрана компромисна формула: конфесионално преподаване на християнство и ислям, макар в рамките на секуларно по характер средно училище, от светски преподаватели теолози и като ЗИП и СИП (Ivanova 2009). През последните 25 г. религиозното образование у нас има своите несъмнени постижения, но среща редица трудности (Legkostup 2003; Nikolova 2020; Bogomilova 2021). Едно от постоянните предизвикателства пред него е липсата на легитимни учители по религия – ислям. Поради това, че Висшият ислямски институт (ВИИ) не е акредитиран според Закона за висшето образование, повечето от действащите в момента учители по учебния предмет са с нередовен статут.

След влизането в сила на новия Закон за предучилищното и училищното образование<sup>1)</sup> обучението по религия в средните училища премина в етап на нормативна и съдържателна трансформация. Последователно бяха въведени неконфесионална форма на обучение и три нови учебни програми по религия – православие, религия – ислям, и религия – неконфесионално обучение (НКО)<sup>2),3)</sup>. Една от значимите промени е възможността преподаватели по

учебния предмет религия да бъдат освен богослови също така и дипломирани и преквалифицирани начални учители, философи и историци<sup>4)</sup>.

За да се улеснят законовите и съдържателните промени, бяха предприети мерки за създаване на административен капацитет. От 2018 г. МОН организира курсове за придобиване на допълнителна професионална квалификация (ДПК) „Учител по религия“ („Православие/Ислям“ и „НКО“). Първоначално те бяха финансирани по Регламент №213/2008 „Образование за възрастни на университетско ниво“, а през уч. 2020/2021 г. средствата осигури Националната програма „Квалификация“ (НП).

Настоящият текст си поставя няколко цели: да опише като „добра практика“ опита на УниБИТ в провеждането на два курса за придобиване на ДПК „Учител по религия – ислям и НКО“ през уч. 2018/2019 и уч. 2020/2021 г.; да анализира неговите резултати въз основа на педагогическа диагностика; да сравни тази практика с актуалния европейски опит за подготовка на учители по религия – ислям.

### **Организация и провеждане на курсовете за ДПК в УниБИТ**

През учебната 2018/2019 г. МОН възложи пилотните курсове за придобиване на ДПК „Учител по религия“ на три акредитирани висши училища – СУ, ВТУ и УниБИТ, които разработиха специални учебни планове, унифицирани по структура, ориентирани към потребностите на обучаемите и обсъдени от Експертния съвет по религия към МОН.

Утвърденият от Академичния съвет на УниБИТ учебен план съдържа 300 уч. часа, структурирани в 4 модула (3 конфесионални и 1 неконфесионален) и 16 учебни дисциплини (11 в „Религия – ислям“ и 5 в „Религия – НКО“). Диагностицирането става чрез 5 изпита, 11 текущи оценки и писмен държавен изпит. Учебните програми, подготвени от поканените преподаватели, отчетоха спецификата на учебното съдържание и бяха своевременно актуализирани<sup>5)</sup>.

Организацията на двата курса се осъществи от УниБИТ в сътрудничество с ВИИ. Първият се проведе присъствено в София за 4 седмици, през юни и юли 2019 г. Графикът и времетраенето му бяха съобразени с хорариума по учебен план, учебната заетост на участващите начални учители, учебното разписание в УниБИТ и текущите религиозни празници. Вторият курс премина дистанционно поради пандемичната ситуация: записването стана по електронен път; на курсистите и преподавателите бяха създадени електронни адреси и акаунти за достъп до „Гугъл“ и платформата за електронно обучение „Мудъл“. От ноември 2020 до юли 2021 г. обучението се проведе онлайн, като стартира с модул „НКО“, а модулите „Конфесионално обучение – ислям“ бяха позиционирани от края на януари до началото на юни. Занятията включиха лекции по график в „Гугъл мийт“, предоставяне на обучителни материали по електронната поща и чрез „Мудъл“, проверка и оценка на знанията и

уменията. Съставяха се присъствени списъци, а занятията онлайн се записваха. В началото на юли 2021 г. курсистите бяха командирани в София за присъствена колективна теренна работа, срещи с преподавателите и държавен изпит.

При подготовката на двата курса преподавателите разработиха и предоставиха на курсистите свои обучителни материали (презентации, учебни текстове и др.). Допълнително бяха написани 12 нови електронни учебника и уеббазирано мултимедийно учебно помагало с текстова, визуална и графична част.

Преподавателите подбраха разнообразни методи на обучение: лекция, семинар, дискусия, мултимедийни презентации, присъствено събеседване, тестове и самостоятелни задачи, задания по електронната поща, в „Гугъл мийт“ и „Мудъл“. През 2019 г. бяха проведени теренни работи в Баня баши джамия, храмовете „Св. Неделя“ и „Св. София“, Руската църква, Централната синагога, методистката църква „Д-р Лонг“ и Кriptатата към НХГ. През юли 2021 г. колективната теренна работа, в която взеха участие преподавателите и представител на Главното мюфтийство (ГМ), включи: лекции на място, посещение на Баня баши джамия, „Св. Неделя“, конкатедрала „Св. Йосиф“, Централната синагога и Регионалния исторически музей – София, събеседване с католически духовник и ислямски богослов. По време на пребиваването си в столицата участниците от двата курса проведоха срещи и дискусии с представители на МОН, УниБИТ и ВИИ. Те бяха настанени в централната градска част, за да се запознаят с културните и образователните ресурси на София. Обучението в двата курса завърши с писмен държавен изпит пред 4-членна държавна комисия<sup>6)</sup>. Успешно издържалите изпита получиха специални удостоверения от УниБИТ.

Всички обучени курсисти бяха щатни учители и мюсюлмани по традиция. В първия курс (уч. 2018/2019) участваха 15 души начални педагози (6 мъже и 9 жени, вкл. 2 семейни двойки), работещи в села от Североизточна и Югозападна България. Възпитаници на СУ, ПУ и неговите филиали, ВТУ и ШУ, те притежаваха квалификация по обща, начална и предучилищна педагогика в ОКС „бакалавър“ и „магистър“. Целевата група от втория курс (уч. 2020/2021) включи 20 души (14 жени и 6 мъже). Сред тях преобладаваха родените през 1966 – 1976 и преди 1966 г., еднакво бяха представени кохортите 1976 – 1986 и 1986 – 1996 г. Всъщност бяха обхванати две поколения с превес на по-възрастното, родено преди 1976 г. Това отразява както застаряването на учителите в страната, така и демографските тенденции за мигриране от периферните, планинските и селските райони към по-големи градове и чужбина. В териториален план бяха представени всички региони, населени с мюсюлмани: Благоевградско – 12, Кърджалийско – 3, Смолянско и Търговищко – по 2, Бургаско – 1. 85% от курсистите произхождаха от села, а от градове – 15% (Рудозем и Момчилград). Учителите имаха висше образование в ОКС „бакалавър“ и „магистър“, придобито в СУ, ВТУ, ПУ и ШУ. Заемаха позиции

в основни (47,4%) и средни училища (6%), в профилирани гимназии, в обединени и начални училища (по 5,3%). В групата преобладаваха курсистите с образование по НУП (14) и ПНУП (2) – общо 16, следвани от тези с дипломи по история (2) и история и философия (1) – общо трима, и по философия (1) (вж. Инструкция 2003 – 2014). При първия курс подборът беше направен от ГМ, а при втория – от отделните РУО на МОН според правилата на НП „Квалификация 2020“.

### **Анализ на резултатите от обучението в проведените курсове за ДПК в УниБИТ**

#### *Успеваемост на обучаемите*

Резултатите от обучението в проведените курсове може да се анализират формално въз основа на текущия успех по учебните дисциплини и от държавните изпити. Участниците от първия курс показаха в модулите „Религия – ислям“ среден успех 5,30, а от втория – 5,34. Срещнаха сериозни трудности в специалните дисциплини по догматика на исляма и тези, изискващи владение на арабски език. През учебната 2018/2019 г. в модул „НКО“ беше отчетен среден успех 5,80, а през учебната 2020/2021 г. – 5,50. Разликата в представянето по двата модула се обяснява с доминиращата светска образователна и професионална подготовка на курсистите (Ivanova 2009). На държавния изпит участниците от първия курс показаха среден успех 5,33 и по-слаби познания в модул „Конфесионално обучение“, докато тези от втория курс се дипломираха със среден успех 5,74 и разработиха без трудности въпросите от двата модула.

#### *Ефективност от обучението*

При двата курса бяха проведени входно и изходно измерване, целящи да установят мотивацията и резултатите от обучението. Преподавателите от УниБИТ разработиха специални анкетни карти, издържани в дидактическо и методическо отношение и съобразени със скалата на ценностите на Шварц – Билски (Schwartz, Bilski 1990). Картата за входно измерване е от скалиращ тип с 10 затворени и 1 отворен отговор и предписва ранжиране на 10 мотива за участие в курса. Тази за изходно измерване е от смесен тип и съдържа по 4 затворени и отворени въпроса. В хода на втория курс беше използвана и типова анкетна карта на МОН (Приложение 7 от Правилата на НП „Квалификация 2020“) от смесен тип, съдържаща 14 въпроса за оценка вътрешната динамика на обучението (когнитивна, психомоторна и афективна страна) и външните му условия (организация и логистика).

Входното измерване от юни 2019 г. показва, че мнозинството запитани поставят на първите три места следните мотиви: придобиване на нови знания, повишаване на квалификацията, научен интерес към учебното съдържание. Те са следвани от желание за самоутвърждаване, получаване на личен престиж, повишаване престижа на училището и получаване на диплома. На последно

място стоят мотивите решаване на лични проблеми и изява пред обществото чрез новите знания. Липсва изобщо мотивът търсене на лични контакти. Входното измерване с 12 души по време на втория курс (декември 2020) откри различна мотивация: повишаване на квалификацията (100%), придобиване на нови знания (67%) и получаване на удостоверение за преквалификация (50%). Тези мотиви са следвани от желание за повишаване престижа на училището и общността (33%), научен интерес към учебното съдържание (33%) и желание за самоутвърждаване (17%). Тук липсваха мотиви като: получаване на личен престиж, решаване на лични проблеми, изява пред обществото чрез новите знания и търсене на лични контакти.

Като цяло, в измерванията беше видим превесът на индивидуалната пред колективната мотивация, но докато при първия курс идеалистичните ценности надделяваха над материалистичните, при втория се установи точно обратното. Прилагането на скалата на Шварц – Билски показва, че консервативните ценности са оставени на заден план за сметка на много положителните в подобни образователни ситуации ценности от двата сектора „себеутвърждаване“ и „откритост към промяна“. Наред с това 33% от запитаните отговаряха, че с обучението биха повишили престижа на училището си и на излъчилата ги мюсюлманска общност. Това потвърди съпадението в целите на МОН и на курсистите и осъзнаването от тяхна страна на отговорността им на бъдещи учители по религия.

При втория курс входното измерване беше проведено паралелно с типова анкетна карта на МОН. То показва високо ниво на съвпадение на очаквания с реалности и напълно удовлетворена личностна и професионална мотивация. Курсистите одобриха логистиката на занятията, качествата на лекторите, избраната методика на обучение, доброто отношение от страна на преподавателите и поощряването на самостоятелността на курсистите. Според мнозинството синхронното обучение в електронна среда от разстояние почти напълно компенсира присъственото при пандемичното социално дистанциране. Курсистите дадоха предпочитание на частично присъствената форма (комбинирана със синхронно обучение в електронна среда от разстояние), не желаейки да се отдалечават от местоживеенето и семействата си, имайки ангажменти към местната общност и частните си стопанства, работейки в селски училища, където няма техни заместници, и трудно адаптирайки се в столицата.

По време на втория курс през май 2021 г. беше направено и междинно измерване след приключване на лекциите. В него 11 от участниците изразиха пълната си удовлетвореност от курса, само трима изказаха резерви към използваните подходи, методи и форми на обучение и приложимостта на новопридобитите знания в работата им: двама желясха по-широко застъпване на практическо обучение, а един – на присъствената форма. Респон-

дентите споделиха, че са повишили своята мотивация, а един я е запазил на входното ниво („В условия на пандемия обучението в електронна среда надмина очакванията ми.“) Удовлетвореността им беше предизвикана от професионализма на преподавателите, структурирали и представили оптимално учебното съдържание и показали уважение и толерантност, както и от общуването с другите курсисти. Според анкетирания негативен ефект имаша сравнително краткият период на обучение и недостатъчният (според тях) хорариум.

Изходното измерване от 2019 г. показва почти пълно постигане на заложените цели: всички курсисти ги посочваха и одобряваха начина на работа, само един препоръча подобряване на логистиката; всички заявиха, че ще продължат общуването с колегите и преподавателите си занапред. 2/3 от запитаните потвърдиха, че са повишили своята мотивация, а 1/3 са я запазили. За особено важни фактори бяха посочени учебният план, „достъпният начин на преподаване“, „дискусиите“, „посещението на различни обекти“. Основните препоръки бяха свързани с нуждата от предварително запознаване с учебния план, натоварения график на занятията, подробното разглеждане на богословската проблематика, четенето на текстове от Корана в оригинал. Изходното измерване от 2021 г. разкри позитивната нагласа на курсистите към придобитите теоретични знания и желанието им за повече практически занимания и присъствено обучение. Всички отчитаха повишаване на мотивацията си благодарение на „много отговорното и сериозно проведено обучение“, „добрата организация“ и „всички необходими условия и ресурси“. Курсистите бяха впечатлени от „квалифицираните и подготвени“ лектори, от тяхната комуникативност и съдействие, от „интересно проведените лекции“, „изчерпателната информация по всички дисциплини“, „толерантността, обективността и подхода на преподавателите“. Картината на ефективно проведеното обучение беше допълнена от еднородните отговори за евентуално бъдещо общуване с колегите и преподавателите.

Като цяло, трябва да се отбележи много положителната мотивация на курсистите от втората група в сравнение с първата. Независимо от пандемичната ситуация, те показаха отлична осведоменост за позитивите от повишаване на своята квалификация, за ползите от собственото усъвършенстване и възможния символен капитал, който ще добавят на своите институции, и положили усилия за усвояване на учебно съдържание и придобиване на умения и компетенции в непознато проблемно поле.

#### *SWOT анализ на провеждането на курса*

Опитът от двата курса за ДПК „Учител по религия – ислям и НКО“ дава възможност да се направят някои по-обща изводи въз основа на SWOT анализ. Преди всичко организацията и провеждането на ДПК станаха възможни заради изградения комуникационен модел на отношения между МОН, УниБИТ и ВИИ, основаващ се на взаимно доверие и търсене на консенсус. Неговите

проекции станаха видими при втория курс, проведен се в пандемични условия. Съхраняването на неговото качество стана факт благодарение усилията и на двете страни в обучението: курсистите имаха сериозна мотивация, а преподавателите приеха задачата си като мисия. Наред с това обаче се проявиха трудности от различно естество. При първия курс записването на курсисти беше затруднено по обективни причини (малко желаещи вследствие на секуларизация, светска образователна традиция и ниски доходи) и от субективни обстоятелства (нежелание за дълго откъсване от пряката работа, негативно отношение на директорите, липса на финансиране на транспорта и настаняването). По време на втория курс две РУО отказаха съдействие на УниБИТ за запълване на вакантните места в курса.

Двата курса за придобиване на ДПК „Учител по религия“ в УниБИТ могат да се анализират като „добра практика“ по критериите адекватност, оправданост, ефективност, резултатност, удовлетвореност и справедливост. Тяхното провеждане беше напълно оправдано и абсолютно наложително с оглед на нормативните и учебно-съдържателните промени в средното образование и липсата на акредитация на ВИИ за ВУ. Могат да се приемат за адекватни както решението на МОН, така и действията на УниБИТ и ВИИ за създаване на учебни планове, учебни програми, селекция на преподавателски екип, логистика на учебния процес и т.н. Формирането на групите беше направено със свободна воля, без ограничения за пол, възраст, образователна институция, регион и пр. Предвидената субсидия от МОН беше ефективно използвана, за да бъдат обучени пълноценно 33 души, които да поемат преподаването на религия до момента, когато ще се дипломират легитимни ислямски богослови. Диагностичните проучвания на входа и изхода убеждават, че обучението е било резултатно – то удовлетворява очакванията и намеренията на участниците и съвпада с целите на МОН и на курсистите. Особено важен резултат от курса е „стартирането“ на модула НКО, който не е застъпен в българските ВУ, включително в тези с богословски факултети и с държавна акредитация по ПН 2.4. „Религия и теология“. Формирането на ядро учители с подобна квалификация дава увереност, че този тип обучение ще може да се развива и да има бъдеще в средните училища на страната.

### **Заклучение**

Направеният анализ на курсовете за придобиване на ДПК „Учител по религия – ислям и НКО“ в УниБИТ убеждава в нуждата МОН да формулира идеи и да пристъпи към действия за подготовка на легитимни преподаватели по предмета религия – ислям, в българските средни училища (Bogomilova 2021).

Много европейски държави с автохтонни или миграционно формирали се мюсюлмански общности предлагат успешни примери. Австрия, която има

стародавни традиции в християнското конфесионално образование, въвежда през 80-те – 90-те год. на XX в. конфесионално и неконфесионално обучение по ислям в държавните и частните си средни училища. За целта държавата създава поетапно първата програма за квалификация на учители мюсюлмани (1998) – Ислямска академия за религиозна педагогика, ресурсно осигурявана от Федералната педагогическа академия във Виена, и обучителни центрове към университетите на Инсбрук, Кремс-Донау, Виена и Грац (2011 – 2018 г.). Там се дават качествена богословска и педагогическа подготовка предимно на начални учители, които поемат часовете по религия – ислям. Само в гимназиална степен австрийските власти изискват бакалавърска или магистърска диплома – по ислямско богословие за конфесионалната форма и по философия за задължителния предмет религия и етика (Aslan, Windisch 2012; Kramer 2021). В съседна Румъния обучението на учители по религия – ислям, е концентрирано в акредитирани институции, подготвящи преподаватели за държавните училища: средния Национален колеж в Меджидия (осн. 1995 г.) и висшия Педагогически колеж към Университета на Констанца (осн. 2000 г.) (Tanase 2009, 392 – 394).

#### БЕЛЕЖКИ

1. Закон за предучилищното и училищното образование. ДВ, №79, 13.10.2015 (с изм. и доп. от 2016 – 2020, 2022).
2. Заповед №РД09-1474/ 24.08.2018 г. за утвърждаване на учебни програми по религия съгласно приложенията. В: МОН, <https://web.mon.bg/bg/98>
3. Инструкция №2/ 23.06.2003 за провеждане на обучението по учебен предмет религия. ДВ, №60, 04.07.2003; №106, 23.12.2014.
4. Наредба за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“. ДВ, №89, 11.11.2016; №105, 18.12.2018; №10, 05.02.2021.
5. Наредба №1/ 19.02.2020 за организацията и провеждането на изпитите за придобиване на професионална квалификация. ДВ, №18, 28.02.2020; №101, 03.12.2021.
6. Учебни програми по учебния предмет религия за I – XII кл. В: МОН, <https://web.mon.bg/bg/98>

#### ЛИТЕРАТУРА

- ИВАНОВА, Т., 2009. Обучението по религия и светският характер на образованието. *Управление и образование*. 5(3), 114 – 117.
- ЛЕГКОСТУП, М. 2003. Проблеми на обучението по религия в българското общообразователно училище. *Педагогика*. (9), 58 – 61.

- НИКОЛОВА, И., 2020. Предизвикателства пред религиозното обучение. *SocioBrains*. (70), 1 – 11. <http://sociobrain.com/>
- ASLAN, E., Z. WINDISCH (ed.), 2012. *The Training of Imams and Teachers for Islamic Education In Europe*. Frankfurt: Lang.
- BOGOMILOVA, N., 2021. Teaching of „Religion – Islam“ in Bulgarian Public Schools. In: FRANKEN, L., G. BILL, (eds.) *Islamic Religious Education in Europe. A Comparative Study*, 50 – 65. New York: Routledge.
- KRAMER, M., 2021. Islamic Religious Education in Austria. In: FRANKEN, L., G. BILL, (eds.) *Islamic Religious Education in Europe. A Comparative Study*, 15 – 31. New York: Routledge.
- SCHWARTZ, S.H., W. Bilski, 1990. Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extension and Cross-cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, (58), 878 – 891.
- TANASE, L.D., 2009. Study regarding the Muslim Community and the Islamic Education in Romania. In: Aslan, E. (ed.) *Islamische Erziehung in Europa/ Islamic Education in Europe*, 367 – 402. Wien, Koln, Weimar:Boehlau.

## REFERENCES

- ASLAN, E., Z. WINDISCH (ed.), 2012. *The Training of Imams and Teachers for Islamic Education In Europe*. Frankfurt: Lang.
- BOGOMILOVA, N., 2021. Teaching of „Religion – Islam“ in Bulgarian Public Schools. In: FRANKEN, L., G. BILL, (eds.) *Islamic Religious Education in Europe. A Comparative Study*, 50 – 65. New York: Routledge.
- IVANOVA, T., 2009. Obuchenieto po religiya i svetskiyat kharakter na obrazovaniето. *Upravlenie i obrazovanie*, 5(3), 114 – 117.
- KRAMER, M., 2021. Islamic Religious Education in Austria. In: FRANKEN, L., G. BILL, (EDS.) *Islamic Religious Education in Europe. A Comparative Study*, 15 – 31. New York: Routledge.
- LEGKOSTUP, M., 2003. Problemi na obuchenieto po Religiya v bŭlgarskoto obshtoobrazovatelno uchilishte. *Pedagogika-Pedagogy*. (9), 58 – 61.
- NIKOLOVA, I., 2020. Predizvikatelstva pred religioznото obuchenie. *SocioBrains*. (70), 1 – 11, <http://sociobrain.com/>
- SCHWARTZ, S.H., W. BILSKI, 1990. Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extension and Cross-cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, (58), 878 – 891.
- TANASE, L.D., 2009. Study regarding the Muslim Community and the Islamic Education in Romania. In: Aslan, E. (ed.) *Islamische Erziehung*

*in Europa/ Islamic Education in Europe*, 367 – 402. Wien, Koln, Weimar: Boehlau.

## PROFESSIONAL QUALIFICATION IN RELIGION FOR TEACHERS NON-TEOLOGIANs: GOOD PRACTICES OF THE UNIVERSITY OF LIBRARY STUDIES AND IT

**Abstract.** The article describes as a “good practice” the experience of University of Library Studies and IT – Sofia, in conducting two courses for the acquisition of “Teacher of Religion – Islam and Non-denominational Education” additional professional qualification during 2018/2019 and 2020/2021 academic years. The results of the courses are analyzed through pedagogical diagnostics and commented on in comparison with the current European experience for training teachers in “Religion – Islam”.

**Keywords:** additional professional qualification; religious education; Islamic teacher; non-denominational education; University of Library Studies and IT

✉ **Prof. Dr. Georgeta Nazarska**

ORCID ID: 0000-0002-6448-3692;

WoSResearcher ID: AAI-9342-2020

University of Library Studies and IT – Sofia

119, Tsarigradsko shosse Blvd.

1784 Sofia, Bulgaria

E-mail: nazarska@abv.bg